

27 Mayıs 1960 askeri darbesinin mizaha yansımaları: Çuval Mizah Gazetesi örneği

Ela Doğanay*

Öz

27 Mayıs 1960 tarihinde Cumhuriyet tarihinin ilk ihtilali gerçekleşmiştir. Bu müdahale gerçekleşikten sonra basın gündeminde ilk sırada yer almış ve uzunca bir süre gündemdeki yerini korumuştur. Söz konusu darbe, basın gündeminde olduğu kadar mizahi basın kapsamında da ele alınmıştır. Karikatür temalarında askerin yaptığı darbe savunulurken, Demokrat Parti kurucuları ve parti yöneticileri eleştirilmiş ve yargılanmış, infazları basın tarafından yapılmıştır. Çuval Mizah Gazetesi'nin askeri müdahaleden önce ve sonra çıkan sayılarındaki karikatürler incelenerek konular arasındaki farklar görülmeye çalışılmıştır. Mizah basınının 27 Mayıs öncesindeki tavrı ile 27 Mayıs sonrasındaki tavrı ve olaylara bakışları karikatürler aracılığıyla yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda ön plana çıkan demokrasi, vatan cephesi, işsizlik, ekonomik durum, basın hürriyeti, seçim hazırlıkları, irtica konulu karikatürler 27 Mayıs öncesinde yoğun olarak işlenirken; asker ile ordu, idam ile darağacı, milli birlik ve basının gücü gibi konular 27 Mayıs'ta en çok işlenen konular arasında yer almıştır. Karikatürler üzerinden dönemin siyasi olayları ve 27 Mayıs'ın önizlemesi yapılırken, karikatürlerin çizgi ve imgelemleri de analiz edilmiştir. Arşiv araştırması yöntemiyle yapılan çalışmanın ilk bölümünde mizah ve karikatürle ilgili genel bilgi verilmiş, ikinci bölümünde, Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarlığında basınla ilgili yapılan hukuki düzenlemelere yer verilmiştir. Üçüncü bölüm olan analiz kısmında, incelemeye konu olan gazetenin 9 sayısı ele alınmıştır. Gazetenin ilgili sayılarında haber niteliği taşıyan mizahi yazılar, gazetenin okuyucuyu bilgilendirdiği yazılar ve karikatürler incelenmiştir. Siyasi olayların toplumsal zeminde gülme ile karşılandığı siyasi mizah gazetesi olan Çuval Mizah Gazetesi'nin ele aldığı konuları karikatürlerle nasıl yansıttığı incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mizah, karikatür, Demokrat Parti, gazete, 27 Mayıs

May 27's reflection to humour: The example of Çuval Humor Newspaper

Abstract

On 27 May 1960, the first revolution in the history of the Republic took place. After this intervention, it took first place on the press's agenda and remained on it long. The coup in question was discussed in the context of the humorous media and the press's agenda. While the military coup was defended in cartoon themes, the founders of the Democratic Party and party leaders were criticised and tried. The press carried out their executions. The cartoons in the issues of Çuval Humor Newspaper before and after the military intervention were examined, and the differences between the subjects were tried to be seen. The attitude of the humour presses before and after 27 May, and their views on events were attempted to be interpreted through cartoons. In this context, while the cartoons on democracy, homeland, unemployment, economic situation, freedom of the press, election preparations, reactionaryism were intensely processed before 27 May; Topics such as the soldier and the army, execution and the gallows, national unity and the power of the press were among the most discussed topics on 27 May. While previewing the political events of the period and 27 May through the cartoons, the lines and imagery of the cartoons were also analysed. In the first part of the study, which was carried out with the archival research method, general information about humour and caricature was given, and in the second part, the legal regulations made regarding the press during the ten-year rule of the Democrat Party were included. In the third part, the analysis part, nine issues of the newspaper, which is the subject of the analysis, are discussed. In the relevant issues of the newspaper,

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı,
E-posta: eladoganay06@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1651-8264

humorous articles that are newsworthy, articles that the newspaper informs the reader and cartoons are examined. It has been tried to discuss how the Çuval Humour Newspaper, which is a political humour newspaper where political events are met with laughter on a social basis, reflects the issues it deals with cartoons.

Keywords: Humor, cartoon, Democratic Party, newspaper, 27 May

Giriş

Basın ve yayımın önemli faaliyet biçimlerinden biri olarak karşımıza çıkan mizah, toplumsal yaşamda ortaya çıkan olayları gülünçlüklerle ele almaktadır. Farklı bir bakış açısı yaratarak eleştiri işlevini mizahi unsurlarla yerine getirmektedir. Siyasi olaylar, ekonomik sıkıntılar, inançlar, değerler, ilişki tipleri gibi konular geçmiş ve gelecek kıyaslamaları yapmakta ve hiciv, alay, taşlama gibi söz mizahı ile gülme tepkisini yaratmaktadır. İçinde gülme unsurunu barındırmayan herhangi bir şey mizah olamaz ve beşeri olan her şey için gülünç olma durumu söz konusudur (Nesin, 1973, s. 15). Mizah ise gülünçün beşeri boyutunda aktif rol oynamaktadır. Mizahın gülme tepkisini sözle, bedenle, animasyonla ve karikatürle ortaya çıkardığı bilinmektedir. Bu türler arasında yer alan karikatür, kendine özgü bir alan oluşturmuştur. Eleştirileri çizgiler ile yansıtmakta ve bu çizgileri olması gerekenin dışında büyüklükte veya küçüklükte çizerek görsel bir etki yaratmaktadır. Karikatürde yer alan desenler toplumun içinde yer alan ve gündelik hayatta komik olarak algılanan durumları simgelemektedir. Mizahdaki esas amaç desen olarak kullanılan karakterlerin/tiplerin betimlenmesidir (Bergson, 2014, s. 93-96). Fakat karikatür her zaman komik unsurlara yer vermeyebilir. Aktarılan konunun ciddiyet durumu ve çizimin yapıldığı zaman dilimi önemlidir. Özellikle siyasi karikatürler hem güldürme hem de düşündürme üzerine kurgulanmaktadır.

Neşeli hicivler olması amaçlanan karikatürler, özünde “karşı-sanat” idi ve ortaya çıktığında “hayali egzersizler” olarak yani düşünsel bir hareket olarak algılanmayıp sadece merak edilen çizgiler olarak görüldüler (Hoffman, 1957, s. 25). Oysaki karikatürler, yaşanan dönemin aynası olma imgelemine taşırken, farklı dönemlerde farklı göstergelerle ön planda olmuştur. Türkiye’de de mizahın ortaya çıkışından günümüze dek farklı dönemleri farklı konular üzerinden inceleyen ve bir görsel tarih sunan karikatürler; mizah gazeteleri, günlük gazeteler ve mizah dergileri aracılığı ile arşivlerde önemli bir kaynak olarak yer almaktadır.

Siyasi karikatürün evveline bakıldığında Benjamin Franklin’in 1754’te çizdiği “*Join, or Die*” karikatürü Amerika’daki ilk siyasi karikatür kabul edilmekte ve bu yılan figürü karikatürün gelişmesinde önemli bir yapı taşı kabul edilmektedir. Franklin’in yılan karikatüründe yılanın kopmuş kısımları kolonileri temsil etmekte ve kolonilere karşı mücadele için sömürgeler arası bir birlik kurma planını destekleyen siyasi bir amaç taşımaktaydı (Hess & Kaplan, 1975, s. 52). Franklin’in karikatürü, yarattığı etkiyle Fischer’in söylemlerini netleştirmenin yanı sıra, siyasi karikatürün toplumları ne derecede etkilediğini de açıklığa kavuşturmuştur. Fischer, siyasi bir karikatürün başarısının “geniş ve anında anlaşılabilir semboller, sloganlar, referanslar ve imalar kullanarak kamuoyunu etkileme” (Fischer, 1996)¹ yeteneğinde yattığını ifade etmektedir.

Karikatür yapısı ve rolü gereği, siyasi gelişmelerden en çok etkilenen sanatlardandır. Günlük bir siyasi olay, gazetelerde haber olduğu gibi karikatürlerde de tema olarak görülmektedir. Karikatürler, otoriter veya demokratik bir ortama anlık olarak geçiş yapmakta ve tavrını aniden yansıtmaktadır. Bu sebeple gündelik hayatta yaşanan olayların basında yer aldığı gibi karikatürlerde de işlendiği görülmektedir.

1946 yılında muhalefet konumunda olan Demokrat Parti, basın konusunda iktidarın karşısında yer almış ve basın mensuplarının büyük çoğunluğundan destek görmüş ve ılımlı karşılanmıştır (Deniz, 2018, s. 437). 1950’de basının da desteğini de alarak iktidar koltuğuna

¹ Detaylı bilgi için bakınız: “The mythic nature of the Nast’s anti-Tweed cartoons is thoroughly analysed in the first chapter of this book.”

oturmuştur. Ahmet Emin Yalman, DP iktidarının ilk yıllarını basının “altın çağı” olarak adlandırmıştır (Topuz, 2003, s. 85). 1953 yılına dek basını koruyan hukuki dayanaklara önem veren DP, 1954’ten itibaren basına karşı olan tutumunu değiştirmiş ve kısıtlamalar yeni yasal düzenlemelerle gelmeye başlamıştır (Özçelik, 2010, s. 178-182; Menderes, 1958; Kılçık, 1992, s. 191). Devam eden yıllarda gazetelerin kapanması, gazetecilerin tutuklanması, resmi ilanların lehtar gazetelere verilmesi, kâğıt tahsisinin tek elden çıkması gibi kısıtlamalar ve cezalandırılmalar olmuştur (Kayış, 2007, s. 171). 1960’ın Mayıs ayında gerçekleşen askeri darbe sonucunda ise basına rahat bir nefes alma süresi tanınmış, tutuklu gazeteciler serbest bırakılmış, kapatılan gazetelerin açılmasına izin verilmiş ve basının sempatisi kazanılmıştır. Fakat bu dönemde gazetelerde DP aleyhine yazılan ve çizilenler infaz boyutunu aşmış ve askeri yönetim de bazı kısıtlamalar getirmek mecburiyetinde kalmıştır (Öymen, 2018, s. 231; New York Times, 28 May 1960). Bu süreçte Celal Bayar ve Adnan Menderes yoğunlukta olmak üzere birçok DP’li bürokrat karikatürlerde darağacında, boynunda ilmekle ve idam temasında çizilmiştir.

Bu çalışmada; Çuval Mizah Gazetesi örnekleme kapsamında 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi öncesinde ve sonrasında yayımlanan karikatürlerin analizi yapılarak siyasi dönemin toplumsal yaşama nasıl yansıtıldığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple dönemin basınla ilgili hukuki durumu da incelenmiş, mizah ve karikatür kavramlarının da literatürdeki yeri anlatılmıştır.

1. Mizah ve karikatür

Mizahın zeminini oluşturan, en önemli ve en geniş alt alan, siyasi mizahtır. Diğer bir ifadeyle siyasi mizah, mizahın bel kemiğidir. Siyasi mizah ürünleri, politikaya ve popüler görüşe canlı, yaratıcı bir bakış açısı sunarlar. Günümüz siyasi mizah ürünleri, popüler kültür ve siyasetin bir karışımını temsil etmektedir. Siyasi karikatürün kökenini anlamak için siyasi mizahı da doğru tanımlamak gerekir (McCallum, 2004). Buna bağlı olarak siyasi mizahın tanımlanması oldukça önemlidir. Arık’a (1998, s. 43-45) göre siyasi mizah “daima hâkim sınıflara karşı gösterilen bir tepkinin ifadesidir. Bu tepki toplumun alt tabakalarından, iktidarda kim varsa ona doğru yönelen son derece sivil bir eylemdir ve siyasi mizah, mevcut düzene karşı bir silah işlevi görmektedir.” Siyasi mizah, politikacıların yasakladığı ve kısıtlamalar getirdiği her şeye karşı çatışmacı ve yıkıcı bir tutum sergilenmesi ve muhaliflik halinin yansıtılmasını içeren bir türdür (Yardımcı, 2010, s. 12).

Karikatür ise mizahi olarak dilbilimsel manada bir simge, bir göstergedir. Gösterileni, sembolleştirir ve imgeleme ile kodlayarak mesajı iletilebilir hale getirir. Karikatür, mesajı oluştururken dikkat çekmeye ve akılda kalıcı olmaya uygun kodlama yapmaktadır. Düşsel düzlemde oluşturulan bu kodlama simge, grafik, desen ve çizgi ile görselleştirilmektedir. “Çizgi ile mizah üretme sanatı” olan karikatür (Cumhuriyet, 11 Mart 2010; Milliyet, 11 Ekim 2018) çizgiye konu olacak materyallerin abartılı mizahını ortaya koymaktadır. Karikatür, estetik kaygı taşıyan, mesaj veren (Nisan, 2019, s. 4), kişileri ve olayları abartan ve gülünç bir imge içermektedir.

Siyasal (editorial/politik) karikatür, çizer ve yazarların siyasi görüşlerini yansıtan tür olarak görülmektedir. Dan Backer, A Brief History of Cartoons (1996) adlı makalesinde siyasi karikatürün iki unsuru olduğunu söylemiştir. İlk unsur kinaye, ikinci unsur ise bağlamdır, yani konu yaygın olarak bilinen bir şeydir. Başka bir deyişle, karikatürlerin tasvir ettiği konu, tanınan ve bilinen bir şeydir. Karikatür, bireyin parodisini yapacak ve ima yoluyla bağlam yaratacaktır. Dolayısıyla siyasi karikatürler, bireylerin özelliklerini abartacak ve bireylerin “iç benliklerinde” hiciv oluşturduğunu ortaya çıkaracaktır. Bu karikatürler ve barındırdıkları imalar, başlangıçta sadece bir “merak” unsuru olarak değerlendirilmiş, “yaşayabilir/sürdürülebilir sanatsal üretimler” olarak görülmemişlerdir (Backer, 1996).

Karikatüristler, siyasi karikatürlerle mevcut düzene karşı görüşlerini dile getirmektedirler. Nesin'e (1973, s. 53) göre; politik mizahın, hedef aldığı önemli siyasi kişilikleri rahatsız etmesi gerekir. Toplumun sorunlarını ele alan politik mizahı "kapıyı açan bir anahtara" benzeten Nesin, amacının sadece güldürmek değil aynı zamanda yol gösterici bir sanat olduğunu ifade eder. Siyasal karikatürün, ifade özgürlüğünün kısıtlandığı bir toplumda eleştiri aracı ve iktidarı tehdit eden bir unsur olduğunu ve karikatürün gücünün kaynağını buradan aldığı söylenmektedir (Haydari, 2011, s. 117). Bu duruma bağlı olarak siyasetçi ile karikatürist arasında ılımlı olmayan bir ilişki ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Gönenç ve Cantek (2010, s. 29-30) siyasetçi ve karikatürist arasındaki ilişkiyi "nefret ve aşk ilişkisi"ne benzetmektedir. Bu benzerliğe göre; siyasetçiler, karikatüristler üzerinde baskı kurmaya ve onları susturmaya çalışırken, karikatüristler de desenleri ile dünyayı değiştirebileceklerine olan inançlarını güçlendirmekte ve çizimleri ile adalet dağıtan, yargılayan ve infaz eden karakterlere dönüşmektedirler.

2. DP Dönemi basın politikaları ve karikatür

14 Mayıs 1950 tarihinde Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Çok partili hayata geçiş yapılarak siyasi bir değişiklik yaşanmıştır. Bu değişimle beraber neredeyse bütün alanlarda köklü değişimler yaşanmıştır. DP döneminde basın dünyasında özgürlük ortamı oluşmuş, politik hicivler rahatça yapılmıştır. Kısa bir zaman sonra ise bir "baskı devri" başlamıştır (Usta, 2005, s. 54). Basın da bu değişimden ve baskıdan payını almıştır. Demokrat Parti, iktidarda kaldığı süre boyunca basın alanında bazı kanuni değişiklikler yapmıştır.

5953 ve 6253 sayılı Kanunlarla gazetecilerin özlük haklarında olumlu değişiklikler yapılırken, 6733 sayılı Kanun'da ise mesul müdür olmak için şartlar zorlaştırılmıştır. 5680 sayılı Basın Kanunu'nun 16'ncı maddesi, farklı adla veya imzasız olan yazı ve çizimlerin suç teşkil etmesi durumunda gerekli bilgilerin gazete sahibi tarafından 24 saat içerisinde Cumhuriyet Savcısı'na bildirilmesini zorunlu kılarken, 6026 sayılı Kanun, suç teşkil eden yazı veya resmin ait olduğu kişiyle birlikte süreli yayın sahiplerinin de mesuliyet altına girdiğini karara bağlanmıştır. Bu değişikliklerle ilk olarak kimlik beyanı zorunlu hale getirilerek ifade özgürlüğüne bir daraltma yapılmaya başlanmış, ardından cezai sorumluluk şahsi olmaktan çıkarılmıştır.

6051 ve 6337 sayılı Kanunlarla cezaların yargılanması konusu ele alınmış, ağır ceza mahkemeleri yargılama yapması için görevlendirilmiş, toplu mahkemelerin kurulması ve yargılama yapması kararlaştırılırken, 6334 Sayılı Kanun'la para ve hapis cezalarında artış yapılmıştır. Bu hukuki düzenlemelerle iktidarın, basın mensupları üzerinde bir korku yaratmaya çalıştığı ve denetim mekanizmasını kendi lehine uygun olarak kullanma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılabilir.

6334 sayılı Kanun devletin siyasi ve mali hususlarda itibarını zedeleyecek yalan haber ve çizimleri yapanlara ağır hapis cezası verilmesini öngörürken, savcılarının doğrudan kovuşturma yapmasının yolu açılmış ve yargılananlara da ispat hakkı verilmemiştir. 6733 sayılı Kanun'la memleket ahlakını ve nizamını bozacak yayınlara kısıtlamalar yapılırken, 6550 sayılı Kanun'da evlenmeleri yasaklanan kişilerle ilgili cinsel içerikli haberlerin yapılması ve 9 sayılı Kanun'da ise din istismarı yapan yayınların toplattırılması kararının İç İşleri Bakanlığı yetkisinde olduğu hükme bağlanmıştır. Toplumu aydınlatma misyonu olan basın üzerinde her kanunla iktidarın denetimi ve otoritesi arttırılmaya çalışıldığı, yasal düzenlemelerle kontrolün iktidarın elinde olduğu algısı yaratıldığı ve yansıtıldığı söylenebilir.

3. 27 Mayıs öncesi ve sonrası Çuval Mizah Gazetesi karikatürleri

Çuval Mizah Gazetesi 9 Şubat 1960 tarihinde ilk sayısı (Resim 1) yayımlanan bir mizah gazetesidir. Haftalık olarak yayımlanan gazetenin sahibi M. Güner Samlı, ilk 8 sayının Mesul Müdürü Emil Galip Sandalcı, Umumi Neşriyat Müdürü Müfit Duru iken 9, 10 ve 11. sayıların

Mesul Müdürlüğünü Egemen Bostancı yürütmüştür. 28 Temmuz ve 4 Ağustos tarihlerinde yayımlanan son 2 sayının Mesul Müdürlüğünü ise Ömer Dinçer üstlenmiştir. 9'uncu sayıdan itibaren ise Umumi Neşriyat Müdürü bilgisi gazetede yer almamıştır. Gazetenin ilk 8 sayısının dizgi ve baskı işlemleri Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş. tarafından yapılmış iken sonraki 5 sayının dizgi ve baskı işlemleri Ekicigil Matbaası tarafından yapılmıştır. Gazetenin kadrosunda Bedii Faik, Adnan Veli, Aziz Nesin, Orhan Birgit, Hilmi Yavuz, Ratip Tahir Burak, Mustafa Eremektar (Mıstık), Yalçın Çetin, Mustafa Uykusuz (Mim Uykusuz), Sade Yalçın, Tonguç Yaşar, Bülent Şeren, Ahmet Bozkır, Mehmet Polat ve Halim Büyükbulut gibi yazar ve çizerler yer almıştır.



Resim 1: 9.02.1960, yıl:1 sayı:1 s. 1

Çuval Mizah Gazetesi iki dönem olarak yayımlanmıştır. Birinci dönem, 9 Şubat 1960 ile 30 Mart 1960 tarihleri arasında toplamda 8 sayı yayımlanmış olmasına rağmen sadece 4 sayı (2, 4, 6 ve 8. sayılar) dağıtılmıştır. İkinci dönem, 6 Temmuz 1960 ile 4 Ağustos 1960 tarihleri arasında da 5 sayı çıkmış olmasına rağmen 10'uncu sayısının dağıtımı yapılmamış ve geri kalan sayıların (9, 11, 12, 13) dağıtımı yapılmıştır. 4 Ağustos 1960 tarihli 13'üncü sayısının yayımlanmasının ardından herhangi bir açıklama yapmadan yayım hayatını sonlandırmıştır.

Gazetenin yayımlanmadığı 30 Mart 1960 ile 6 Temmuz 1960 tarihleri arasında 27 Mayıs İhtilali gerçekleşmiş ve Demokrat Parti iktidardan indirilmiştir. Adnan Menderes Başbakanlık makamından ve Celal Bayar'da Cumhurbaşkanlığı makamından uzaklaştırılmıştır. Yeni

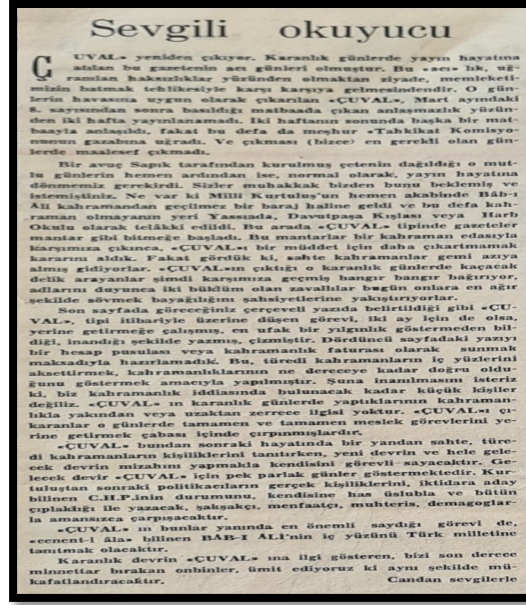
dönemde yayımlanan 4 sayıda da DP'ye yönelik yargılama ve infazlara yer verildiği görülmektedir.

16 Şubat 1960 tarihli 2'nci sayısında yer alan “Çuval Gaziantep'te Toplatıldı” (Resim 2) başlıklı yazıda, gazetenin ilk sayısının toplattırılmasının gayri yasal bir işlemle yapıldığı ve gazete bayilerinde paketlerin açılmasına imkân vermeden el konulduğu iddia edilmiştir.



Resim 2: 16.02.1960, yıl:1 sayı:2 s. 1

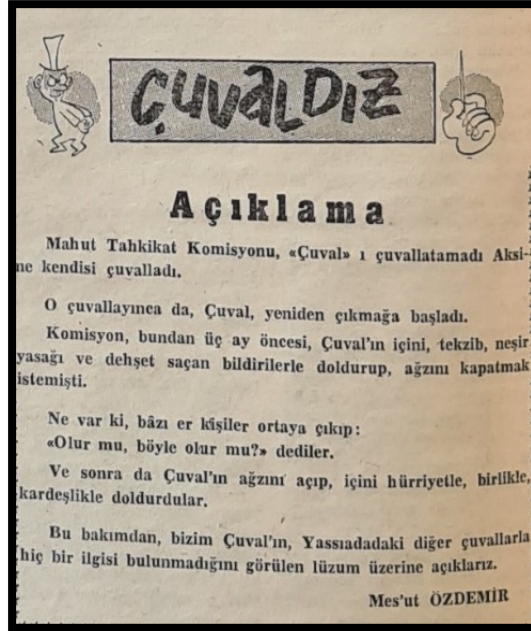
Gazete yeniden yayımlandığı 6 Temmuz 1960 tarihli 9'uncu sayısında “Sevgili Okuyucu” (Resim 3) başlığı ile gazetenin 30 Mart tarihinden itibaren neden yayımlanmadığını okuyucu ile paylaşmıştır. Gazetenin yayımlanamamasının iki sebebine açıklık getiren yazıda 8'inci sayının yayımlanmasının ardından Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık ile anlaşmazlık yaşandığı ve iki haftalık bir aranın ardından yeni bir matbaa ile anlaşma sağlandığı belirtilmiştir. Sonraki 3 haftalık zaman diliminde ise yayımlanamama sebebi ise “Tahkikat Komisyonu'nun gazabına uğrama” şeklinde ifade edilmiştir. 27 Mayıs sonrasında Çuval Gazetesi türevlerinin artmasına bağlı olarak da basım yapıldığı belirtilmiştir. Yazının devamında ise Çuval'ın o güne dek üstlendiği misyon ve 6 Temmuz'dan sonraki süreçte üstleneceği misyon hakkında bilgi verilmiştir.



Resim 3: 6.07.1960, yıl:1 sayı:9 s. 2

Gazete, 6 Temmuz 1960 tarihli 9'uncu sayısında "Çuvaldız" köşesinde "Açıklama" (Resim 4) başlığı altında Mes'ut Özdemir ismiyle "Tahkikat Komisyonu'nun Çuval'ı çuvallatamadığını, kendisinin çuvalladığını ve Çuval'ın yeniden yayımlandığını" ilan etmiştir.

Çuval Mizah Gazetesi Demokrat Parti'yi eleştiren bir kimlikle ortaya çıkmıştır. Gazete, DP dönemiyle ilgili konularda mizahi eleştiriler yapmış, yazı ve karikatürlerde hicivlere yer vermiştir. Eleştirel yaklaşılan konularda kelime oyunlarına, mizahi unsurlara, hikâyeleştirmelere, atasözlerine, şiiirlere ve dipnotlara yer verilirken, karikatüristler de hem yazılı mizah hem de çizgide mizah yaparak farklı bir mizanpaj ile gazetenin biçim ve içeriğine katkıda bulunmuşlardır.

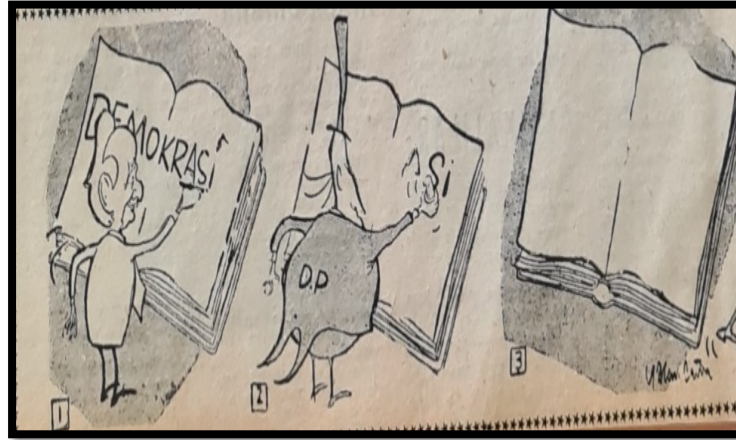


Resim 4: 6.07.1960, yıl:1 sayı:9 s. 4

Demokrat Parti döneminde Akbaba başta olmak üzere Tef, Dolmuş, 41 Buçuk, Markopaşa, Karikatür, Taş, Taş-Karikatür gibi uzun soluklu mizah gazeteleri/dergileri döneme damga vururken kısa süreli olarak da yayım hayatında yer alan Yarasa, Tilki, Yeni Harika,

Nasreddin Hoca, Zılgıt, Makara, Matrak gibi daha birçok gazete/dergi de yer almıştır. Dönemin mizah gazete ve dergileri üzerine yapılan incelemeler sonucunda; Çuval Mizah Gazetesi'nin kısa süreli çıkan diğer yayımlardan bir farkı tespit edilmiş ve bu tespiti dayanılarak incelemenin Çuval Mizah Gazetesi üzerinden yapılmasına karar verilmiştir. Çuval Mizah Gazetesi'ni diğer yayımlardan ayıran özellik ise Demokrat Parti iktidarının Şubat 1960 ile Temmuz 1960 döneminde ortaya çıkan olaylara ve askeri müdahalenin gerçekleşmesine tanıklık etmesidir. Hem darbe öncesi hem de darbe sonrası gündemi işleyen gazete, aynı zamanda kâğıt sıkıntısı yaşamış, kısa süreli olarak basım yapamamış ve basım yapmaya hazırlanırken Tahkikat Komisyonu'nun yasaklarına takılmıştır. Bu sebeple Çuval Mizah Gazetesi 27 Mayıs öncesinde yaşanan sıkıntılara maruz kalmış ve 27 Mayıs gerçekleştiğinde Tahkikat Komisyonu yasakları kapsamında basım hayatının dışında kalarak ülke gündemini işleyememiştir. Askeri yönetimin yasakları kaldırmasıyla beraber basım hayatına dönmüş ve bu süreçte hem gerçekleşmiş olayları hem de haftalık gündemi takip ederek yayımlar yapmıştır. Sonuç olarak; Çuval Mizah Gazetesi bulunduğu dönem içerisinde kısa süreli bir basım hayatı olmasına rağmen etki uyandıracak bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir.

Gazete genel olarak siyasal konuları işlemiş ve siyasal karikatürlere yer vermiştir. Bu konuların başında demokrasi kavramı yer almaktadır. Yalçın Çetin'in (Resim 5) imzasını taşıyan karikatürde demokrasinin DP'den önceki hali İnönü ile gösterilmiş ve İnönü tiplmesi üzerinde *CHP* yazılmayarak İnönü'nün *partiler üstü* bir konumda olduğu simgeleştirilmiştir. Demokrasiyi yazılan bir kavram olarak kullanan çizer, üzerinde DP yazan politikacının demokrasi yazısını sildiğini ve DP sonrasında demokrasinin yazılabilecek bir kavram olarak bile kalmadığını sembolize etmiştir. Çizer, demokrasi temalı karikatürünü tarihsel dönemler üzerinden üç aşamalı bir bant karikatür şeklinde sunmuştur.



Resim 5: 16.02.1960, yıl:1 sayı:2 s. 3

Demokrasi temalı diğer bir siyasal karikatür Mustafa Eremektar (Mıstık)'ın (Resim 6) imzasıyla yayımlanmıştır. Mıstık, *Cumhuriyet* ve *Demokrasi* karşılaştırmasını *Kıyafet Devrimi* ve *İktisadi Devrim* bağlamında sembolize etmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Atatürk tarafından yapılan kıyafet devrimi sonrasında hayat kalitesi ile DP'nin demokrasi ve iktisadi devrimi sonrası ortaya çıkan hayat kalitesini karşılaştırarak iki aşamalı tarihsel bir karikatür çizmiştir. Karikatür alanı içerisinde çizgide sadelik ve karmaşıklıktan uzaklaşan karikatürist, yazıda ekonomik olmasına karşın sade ve anlaşılır bir karikatür çizmiştir.



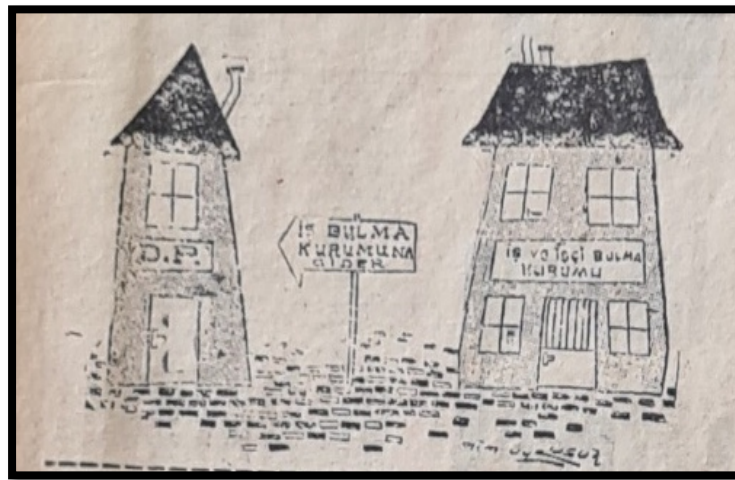
Resim 6: 16.02.1960, yıl:1 sayı:2 s. 2

Gazetede yer alan demokrasi temalı son karikatür ise Ratip Tahir Burak'ın (Resim 7) imzasını taşımaktadır. Çizer kafasındaki şapkada demokrasi yazan bir yaratık imgesini “sevap” kavramıyla birleştirerek din ve demokrasi bağlamında metaforik bir anlam yaratmıştır. Din ve demokrasi bağlamında ortaya çıkan bu yaratık için “Demokrasi Şeytanı” adlandırmasını yapmak karikatürü anlamamıza yardımcı olacaktır. “Demokrasi Şeytanı” uzunca bir kuyruğu olan, el ve ayakları pençe şeklinde, ağzı ve dişleri büyük, burnu standart burun modelinden farklı ve dikdörtgen bir uzuv halinde, kulakları uzaylı desenine benzer şekilde sivri ve büyük, kafasında demokrasi yazılı bir şapka yer almakta ve eliyle tutmuş olduğu şemsiye vasıtasıyla yağın taşlardan korunma korkusu içerisinde tasvir edilmiştir. Ratip Tahir'in illüstrasyon kurgulamasını demokrasi, din, sevap ve şeytan kavramları çerçevesinde yaptığı ve “Demokrasi Şeytanı”nın taşlandığını simgeleştirdiği düşünülmektedir. İslam'ın beş farzından biri olan Hac vazifesi sırasında yapılan *şeytan taşlama* görevine ithafen “Demokrasi Şeytanı”nı taşlamanın sevap kategorisinde yer aldığını anlamsal yoğunluk ve çizgide mizah yöntemiyle ifade etmiştir.



Resim 7: 16.03.1960, yıl:1 sayı:6 s. 1

Demokrat Parti döneminde konuşulan konulardan biri de işsizlik sorunudur. Mustafa Uykusuz (Mim Uykusuz) (Resim 8) imzasıyla dile getirilen işsizlik sorunu İş ve İşçi Bulma Kurum binası ile DP binasını karşılaştırmıştır. Yönlendirme tabelasının DP binasını göstermesi ve üzerinde “İş bulma kurumuna gider” yazısı ile bir imgelem yaratılmıştır. Vatandaşların iş bulmak için İş ve İşçi Bulma Kurumu’na gitmediği, politik zeminin işsizleri DP’ye yönlendirdiği iddiasını taşıyan karikatür çizgide mizah yöntemiyle çizilmiştir. Çizgide ekonomik ve sadelikten yana olan Uykusuz, Türk Grafik Mizahına ve “50 Kuşağı”na önemli katkılar sunan çizerler arasında yer almaktadır.



Resim 8: 16.02.1960, yıl:1 sayı:2 s. 2

Karikatürlerde yer verilen diğer bir tema ise Vatan Cephesi’dir. Vatan Cephesi, 1958 yılında Adnan Menderes önderliğinde Demokrat Parti’nin taşra teşkilat yapısında yer alan il teşkilatları, ilçe teşkilatları ve gençlik kollarını bir araya getiren siyasi bir oluşumdur. Vatan

Cephesi'nin oluşturulmasında; İsmet İnönü'nün Anadolu mitingleri yaparak muhalif gençliği arkasına alması, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ile Türkiye Köylü Partisi'nin (TKP) birleşmesi, Hürriyet Partisi'nin (HP) CHP'ye katılması ve Irak'ta yaşanan darbe gibi sebeplerin etkili olduğu bilinmektedir (Erdoğan, 2020, s. 1914-1917). Radyoda haber saatlerinden yarım saat önce Vatan Cephesi'ne katılanların isimlerinin okunması, sürekli yeni ocakların açıldığı haberleri gündemi fazlasıyla meşgul etmiştir. Bunun yanında muhalif medya ve basın tarafından okunan isimler arasında diğer parti üyelerinin, çocukları ve hatta ölmüş kişilerin yer aldığı konusu (Tunç, 2017, s. 155) da mizah için ideal bir tema oluşturmuştur. Karikatürist Mehmet Polat'ın (Resim 9) imzasıyla yayımlanan karikatür de ise Karacaahmet Mezarlığı'na Vatan Cephesi Ocağı açıldığı, ölülerin de üye/katılımcıları oluşturduğu ve türbelerin de bu ocak içerisinde yer aldığı iddialarını grafik mizah yöntemiyle simgeleştirerek yansıttığı söylenebilir.



Resim 9: 1.03.1960, yıl:1 sayı:4 s. 1

1958 yılından 1960 yılına kadar devam eden erken seçimler konusu partileri, seçimlere hazırlık yapmaya yönlendirmiş ve bu kapsamda da partiler arası birleşmeler gerçekleşirken iktidar da seçime yönelik il ziyaretleri ve oy toplamak için girişimlerde bulunmuştur. Bilinen gerçek ise DP'nin iktidara geldikten sonraki seçimlerde kademeli olarak seçmen kaybı yaşadığıdır. Bu durum muhalefetin elini güçlendirirken, DP'nin sert politik duruşu da seçilememe endişesini alenileştirmiştir. DP'nin iktidarı kaybetme korkusu ile karikatürlerdeki eleştirilerin dozu artmıştır (Kayış, 2015, s. 78). Tonguç Yaşar (Resim 10), DP'nin horoz şekerleri ile oy toplamaya çalıştığını mizahi olarak imgelerken, oy veren vatandaşı da horoz şekerleri karşısında çocuk tiplmesi ile karikatürize etmiştir. Kayış'ın (2015, s. 95-98) tanımladığı "silindir şapkalı, fraklı, papyonlu, demagog, oy avcısı politikacı tipi"nin ve horoz şekerine sırtını dönen vatandaşın oyunu kolay alamayacağı iddiası yansıtılmaya çalışılmıştır. Çizer, grafik mizah yöntemi ile çizgide ekonomik ve sadelik anlayışına uygun bir çizim yapmıştır.



Resim 10: 30.03.1960, yıl:1 sayı:8 s. 1

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılında ilk defa çevreden merkeze (aşağıdan yukarıya) doğru yapılan bir demokratik reform meydana gelmiştir. Halk, kendisi tarafından siyasetçilerin belirlendiğini, oy için siyasetçilerin ayağına geldiğini ve siyasetin gündelik hayatın sıkıntılarıyla sıkı bir bağa sahip olduğunu fark etmiştir (Eroğul, 2003, s. 279). DP muhalefet parti iken demokratik ve özgürlükçü söylemlerle vaatlerde bulunmaktaydı. DP'nin 1950-54 yıllarını kapsayan ilk dönemi, bu söylemlere yakın bir anlayış ile yönetildiği için *demokrasinin umutlu yılları* olarak tanımlanmıştır (Tunçay, 1997, s. 178). İlk döneme nazaran sonraki dönemlerde bu anlayıştan uzaklaşıldığı, demokratik ve özgürlükçü havadan eser kalmadığı (Kayış, 2015, s. 81) basında yer aldığı gibi halk arasında da gündem olmuştur. Tonguç Yaşar (Resim 11) imzalı yayımlanan karikatür de iktidarı temsil eden politikacı tipinin miting havasında kürsüden yaptığı bir konuşma yazılarla desteklenerek yansıtılmıştır. "Basın hürriyeti vardır, demokrasi vardır, hâkim teminatı vardır, ucuzluk vardır, üniversite muhtariyeti vardır" sözleri karikatürün ana teması olmuş ve karikatürcü bu söylemler de bahsedilenlerin DP tarafından yasal düzenlemelerle ortadan kaldırıldığını imgelem yoluyla iddia etmiştir. Bunun yanı sıra karikatüristin dinleyici kitlesinin birbirine olan benzerliğine dikkat çektiği görülmektedir. Dinleyiciler arasında ifadesiz yüzlerin yanında kakkahalı yüzlerin de yer aldığını vurgulayarak vaatlere olan inancın düzeyini sembolik olarak aktardığı söylenebilir.



Resim 11: 1.03.1960, yıl:1 sayı:4 s. 3

Çok partili seçim mantığına uygun davranmaya çalışan politikacıların iyi bir demagog olması vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Politik ilkelerden daha önemlisi, oy toplamaktır ve oy için de her yol mubahtır (Kayış, 2015, s. 94). Resim 12’de Adnan Menderes’in spor camiasına bile vaatlerde bulunarak oy toplamaya başladığını çizen karikatürist, sporcuların ellerinde tuttıkları oy yazılı kâğıtları ve vaat karşısında büründükleri şaşkınlığı da çizgisine yansıtmıştır. Spor ve demokrasi konulu karikatürleri hatırlatan çizer, oy toplama konusunda da spor camiası içine kadar girildiğini ve vaatlerde bulunulduğunu iddia etmektedir. Çuval’ın 1 Mart 1960 tarihli 4’üncü sayısında *Ciddiyet* köşesinde yer alan habere göre Mayıs 1960’ta genel seçimlerin yapılacağı kesinleştiği yazılmıştır. DP’nin radyosundaki haberlerin, politikacıların söylemleri ve yurt genelinde gezilere başlanması hususları genel seçimlerin yapılacağı iddialarını kesinleştirdiği yazılmıştır (Çuval Mizah Gazetesi, 1.3.1960, s. 2). Çizer, DP’nin oy toplamak için bütün yolları denemesini seçimi kaybedeceğine yormaktadır. Böylece çizer, DP’nin iktidar savaşında mağlup olacağı tezini ortaya koymaktadır.



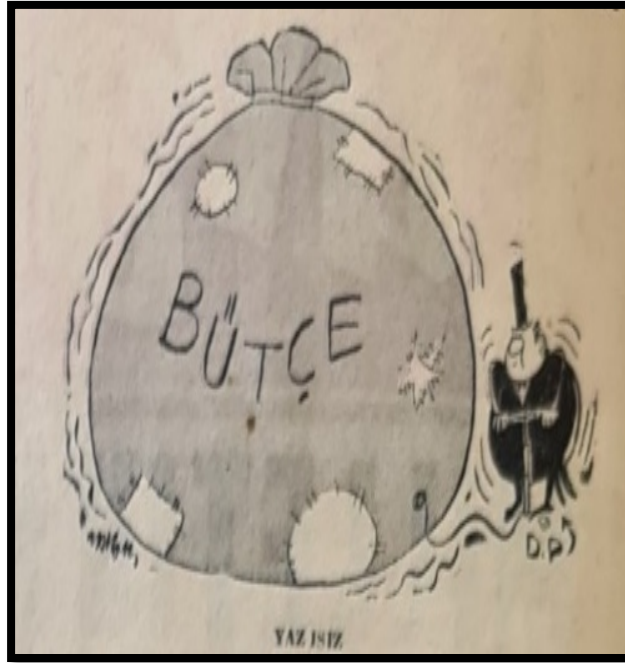
Resim 12: 16.03.1960, yıl:1 sayı:6 s. 4

1960 yılının 29 Mart’ı Ramazan Bayramı’nın birinci günü olması sebebiyle basında bayram kutlamaları yer almıştır. Bayram temalı karikatürlerin mizahi ve siyasal olmasına da imkân sağlayan dini bayram kutlamaları kapsamında karikatürist Sade Yalçın (Resim 13), DP ve bayram kutlamasını karikatürde birleştirirken ironik durumlara da atıfta bulunmuştur. Bayramda eli öpülen Cumhurbaşkanı’nı temsil etmektedir. El öpmek için bekleyen talepleriyle birlikte karakterize edilmiştir. Muhalefet iktidar olma talebiyle, gecekondu sahibi tapu alma talebiyle, basın hürriyet talebiyle ve saltanat taraftarı hilafetin geri gelmesi ile çok eşlilik talebiyle yansıtılmaya çalışılmıştır. Çizer tarafından “Devlet Baba” söylemine atıfta bulunularak bir imgelem oluşturulmuştur. Karikatür içerisinde kullanılan bulutlarda talepler yer alırken, basının ayağına vurulmuş zincir dikkatleri çekmektedir.



Resim 13: 30.03.1960, yıl:1 sayı:8 s. 1

Demokrat Parti iktidara geldikten sonraki ilk döneminde ekonomi alanında yatırımlar yapmış, tarım alanında yeni gelişmelere öncülük etmiş, özel teşebbüs politikasını yürütmüştür. Fakat 1954-60 yılları arasında ekonomide sıkıntılar ortaya çıkmaya başlamıştır. Sonu gelmeyen zamlar, alım gücünün düşmesi, maaş artışlarındaki düşük oranlar ve toplumsal sorunların ortaya çıkmasına sebep olacak düzeyde ekonomik sıkıntılar yaşanmaya başlanmıştır (Kayış, 2015, s. 112-115). Yalçın Çetin (Resim 14) imzalı grafik mizah yöntemiyle çizilen bütçe temalı karikatürde DP'yi temsil eden politikacı tip, üzerinde bütçe yazılı her yanı yamalı olan çuvalı pompa ile şişirirken görülmektedir. Karikatür, halk arasında çokça kullanılan “yırtık büyük yama küçük” sözünü ve Halil Cibran'ın (2016) *Ermişin Bahçesi* adlı kitabında geçen “Devlet adamı bir tilki, düşünürü bir hokkabaz ve sanatı yamama ve taklit olan ulusa ne yazık.” cümlesini hatırlatmaktadır.



Resim 14: 1.03.1960, yıl:1 sayı:4 s. 2

Demokrat Parti döneminde gündemde en çok yer alan konulardan biri de irticadır. DP'nin uygulamaya koyduğu din temalı politikalar ve söylemler halk tarafından olumlu karşılanmış olsa da politik ve medyatik düzlemde “halkın dini hislerini istismar” veya “din istismarı” olarak yorumlanmıştır. Menderes'in, Said-i Kürdi ile görüşmesi de ortaya çıkınca saltanat, irtica ve şeriat gibi konu başlıkları da gündemdeki yerini korumuştur. DP bu durumu kötü bir sonuca bağlamasa da toplumsal alanda olduğu kadar siyasi, ekonomi ve kamusal minvalde de sorunlara sebebiyet verdiği söylenebilir. Hilafet döneminden kalan çok eşlilik anlayışının Atatürk tarafından kaldırılması, tekke ve zaviyelerin lağvedilmesi, laik ve medeni bir toplum olmak ve refah düzeyinin yükselmesi için yapılan çalışmaların büyük bir kısmının bu dönemde ihlallere uğradığı gözlemlenmektedir (Kayış, 2015, s. 76-79). Sade Yalçın'ın (Resim 15) imzasını taşıyan karikatür bahsedilen konuların toplum düzeyinde ne gibi sorunları ortaya çıkardığını iddia etmektedir. Karikatürde tek eşliliğin yeterli olmadığını söyleyen politikacı tipi, modern giyimli bir kadına hakaretler yağdıran bir hilafet yanlısı tip, çarşafli bir kadının arkasından sarkıntılık yapan bir erkek ve doktor tabelasının arka planında “üfürükçülük” tedavi yöntemini kullanan bir erkek görülmektedir. Ayrıca karikatür yazısında “Atam sen ölmedin, kalbimde yaşıyorsun” sözüyle de Cumhuriyet ve inkılaplara duyulan özlem aktarılmaya çalışılmıştır. İrtica konusunun toplumsal zeminde nasıl bir karşılığının olduğunu,

birden fazla tiplene ve temayla yansıtan karikatürün eleştiri boyutunun da yüksek olduğu söylenebilir.



Resim 15: 16.02.1960, yıl:1 sayı:2 s. 3

Demokrat Parti dönemine damga vuran en önemli konulardan biri de basındır. Bir önceki başlıkta detaylı olarak ele aldığımız basınla ilgili yasal düzenlemeler konunun önemini ortaya koymaktadır. 1950-54 yılları arasında ılımlı olan ilişkiler, sonraki süreçte ılımlı bir gelişme gösterememiştir. Menderes 10 Nisan 1956'da Gaziantep'te "Muhalefet ve basının açmış olduğu şiddetli ateşin himayesinde birtakım komünist birliklerin hareket hazırlıklarında oldukları görülüyor... Kanunlar kâfi gelmiyorsa kanun hükümleri getireceğiz. Eğer Adalet mekanizması mevcut kanun hükümlerine anlamakta zorluk çekiyorsa bunları açıklığa götüreceğiz. Ta ki bu ihtilalci metotlar bu fitne artık bitsin." sözlerini kullanmıştır (Eroğul, 2017, s. 180). Eroğul'un (2017, s. 181) aktardığına göre 1954'te basın aleyhine alınmış olan tedbirleri ağırlaştırarak ve 1956 yılında yürürlüğe giren 6732 sayılı ve 6733 sayılı kanunlar baştan aşağı antidemokratik hükümlerle doludur. Böylece yasal düzenlemelerin basın aleyhine işlemeye başladığı görülmektedir. Çuval'ın 16 Şubat 1960 tarihli 2'nci sayısında Sadun Tanju, Bedii Faik, Safa Kılıçoğlu, Çetin Altan ve Orhan Birgit'in sokakta saldırıya uğradığı haberi de yer almıştır (Çuval Mizah Gazetesi, 16.2.1960, s. 1).

Demokrasimizin kısa basın tarihi

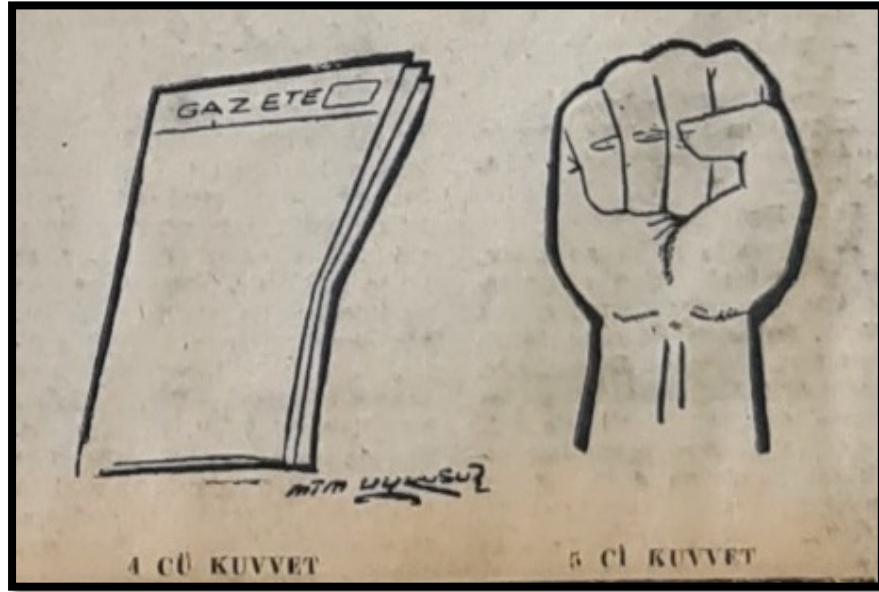
<p>1946 da DP: Basın bizim başımızın tacıdır.</p> <p>1947 de DP: Basın hürriyeti elzemdir.</p> <p>1948 de DP: Basın hürriyeti olmayan yerde demokrasi olamaz.</p> <p>1949 da DP: Basını hür olmayan millete hür millet denmez.</p> <p>1950 de DP: Basın sayesinde iktidara geldik.</p> <p>1951 de DP: DP'nin iktidara gelmesinde basının da rolü olmuştur.</p> <p>1952 de DP: Basın basarken dikkatli basmalıdır. Basın bastığı yeri görmelidir.</p> <p>1953 te DP: Basın basın diye bir basın hegemonyası kurmak ve hükümetin idaresini onlara bırakmak istemiyoruz.</p> <p>1954 te DP: Basın, basın dedikse nasırıma basın demek. Basın da tam barm</p>	<p>telimize basıyor. O bize basarsa, biz de ona basarız.</p> <p>1955 te DP: Basın denilen doymak bilmez ejder.</p> <p>1956 da DP: Basın denilen zavallılar ve basın mensubu bir alay çocuk.</p> <p>1957 de DP ve Polis: Basılan buradan.</p> <p>1958 de DP: Alın içeri basın kera- geri bas kâğıda bas bas..</p> <p>1961 de DP: Seçimi kazanırlarsa D. P. hep bir ağızdan: Yeter artık söz DP'nindir. Basın sen BASMA, emi BASMA.</p>
---	---

SİNEMALAR

Atlas: Sessiz ve Derinden Vatan Cephesine git.

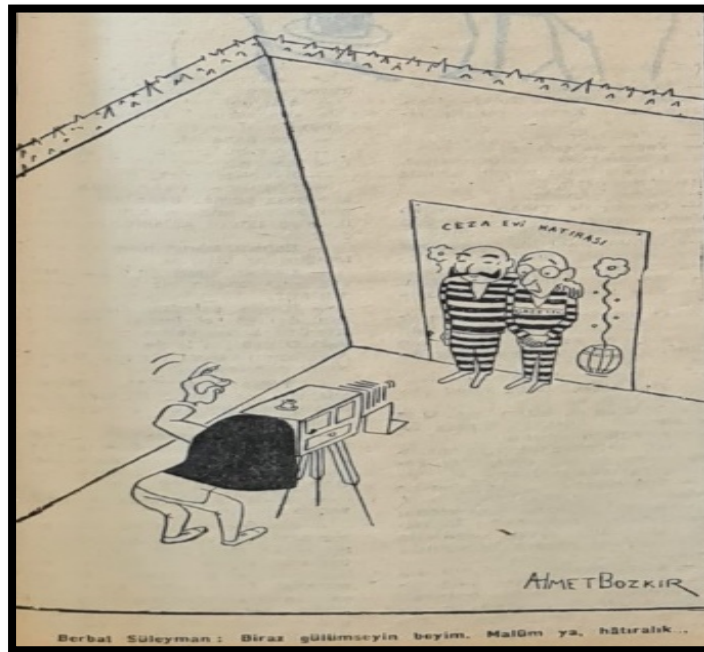
Resim 16: 30.03.1960, yıl:1 sayı:8 s. 2

Çuval Mizah Gazetesi'nin 30 Mart 1960 tarihli 8'inci sayısında "Demokrasimizin kısa basın tarihi" başlıklı yazıda kronolojik olarak DP ve basın arasındaki ilişki mizahi unsurlarla aktarılmıştır (Çuval Mizah Gazetesi, 30.3.1960, s. 2):



Resim 17: 16.02.1960, yıl:1 sayı:2 s. 1

Resim 17, Mustafa Uykusuz'un imzasını taşıyan çizgide sadeliği yansıtan ve grafik mizah yöntemiyle çizilen bir karikatürdür. Basının her zaman 4. Kuvvet olduğu yönündeki ısrarını birinci tema olarak alan çizer, halkın da 5. Kuvvet olduğunu iddia etmektedir. Basın; yasama, yürütme ve yargı bağımsızlığının yanında en az onlar kadar bağımsız olması gerektiği inancına sahiptir. Çizer bu inancın gerçeklikte yer bulmasını birlik, beraberlik ve milli ruhun yenilenmesiyle yani 5. Kuvvet'in gücüyle olacağını deseniyle yansıtmaya çalışmıştır. Ayrıca 27 Mayıs'a az bir zaman kala Milli birliğin yumruk olarak tasvir edilmesi ve 5. Kuvvet olarak nitelendirilmesi de dikkat çekici (toplumu tek yumruk olmaya davet eden ve gücünü hatırlatan) bir desen oluşturmuştur.



Resim 18: 30.03.1960, yıl:1 sayı:8 s. 3

Ahmet Bozkır'ın (Resim 18) imzasını taşıyan karikatür ise tutuklu gazetecilerin trajikomik durumlarını konu etmiştir. Gazeteciler, yasal düzenlemeler sonrasında yazı ve çizim temalarında siyasal konuları işlemeye devam etmişlerdir. Bunun sonucunda ise tutuklanmalar ardı ardına gelmiştir. Karikatürist *Ratip Tahir Burak* "Oldu Da Bitti Maşallah" alt yazılı bir karikatür nedeniyle 1957 yılının Nisan ayında tutuklanır ve 1 yıl sonra serbest bırakılır. *Halim Büyükbulut*, *Nihat Subaşı* ve *Nahit Berker* de cezaevinde olan gazetecilerdendir. Cumhuriyetin hiçbir evresinde, demokrasi döneminde olduğu kadar gazeteci tutuklanmamıştır (Sipahioğlu, 1999, s. 82-83). Ayrıca 6733 sayılı Kanun değişikliği ile 6 aydan fazla hapis cezası alanların gazetelerde müdür olarak çalışması yasaklanmış ve bu dönemde tutuklanan birçok gazeteciye de 6 aydan fazla tutukluluk verilmiştir (R.G, 8.6.1956). Gazetecilerin cezaevlerinde buluşmalarını mizahi olarak kaleme alan pek çok yazı ve karikatür mevcuttur. Bozkır'da cezaevinde kalan iki gazetecinin hatıra fotoğrafı çekirtmesini ve basın hürriyetinin durumunu karikatüre yansıtmıştır.



Resim 19: 30.03.1960, yıl:1 sayı:8 s. 2

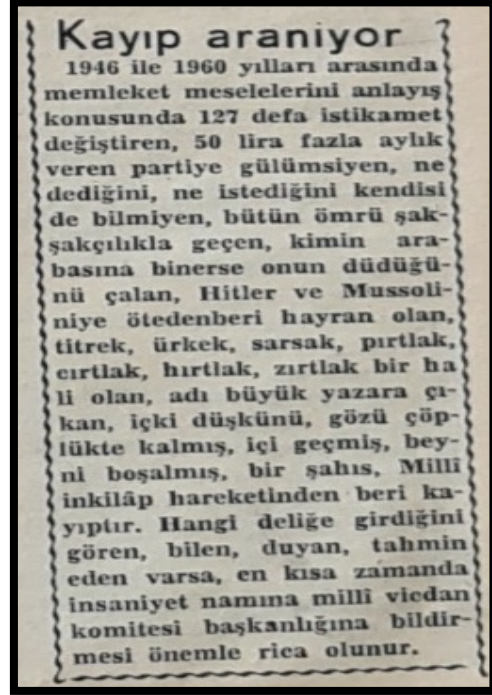
Gazetenin yaklaşık 5 hafta basıma ara vermesinden önceki son sayısında yer alan Tonguç Yaşar'ın (Resim 19) çizerliğini yaptığı karikatür DP'ye "zamanın doldu" demektir. Atlıkarıncaya binen DP politikacı tipinin inmesini bekleyen ise CHP politikacı tipinden başkası değildir. "Sizin vaktiniz tamam beyim!" uyarısı ile söz oyunu yapılmakta ve DP'nin iktidar oyununun sonuna geldiği imgesi çizer tarafından yaratılmaktadır. DP'nin inişini kendinden emin bekleyen CHP ise sıranın tekrardan kendisine geldiğini düşünmektedir.

30 Mart 1960 tarihinden sonra Çuval Mizah Gazetesi yaşadığı sıkıntılardan dolayı 6 Temmuz 1960 tarihine kadar yayımlanmamıştır. 6 Temmuz 1960 tarihinde 9'uncu sayısı ile yeniden yayımlanan gazete 27 Mayıs sonrası ilk sayısında çizgisinden ödün vermediğini, her türlü baskıya rağmen doğru bildiğinden şaşmadığını geçmiş sayılarının (yayımlanan ve toplattırılan) manşetlerini (Resim 20) kullanarak 27 Mayıs İhtilali'nin haklılığını savunmuştur. Diğer yandan ise 1946-60 yılları arasında DP'ye yanaşan, sürekli saf değiştiren, maddi destek

sunan her grubun yanında yer alanları “Kayıp araniyor” (Resim 21) başlığı altında eleştirmiştir. Şahsi ve mesleki olarak hicvettiği hedefinin Akbaba Dergisi sahibi Yusuf Ziya Ortaç’tan başkası olmadığı anlaşılmaktadır.



Resim 20: 6.07.1960, yıl:1 sayı:9 s. 4



Resim 21: 6.07.1960, yıl:1 sayı:9 s. 1

27 Mayıs öncesinde basında asker imajı, darbeyi hatırlatan asker postalları ve yapılanların cezasız kalmayacağına yönelik yazıların ve karikatürlerin yer aldığı gözlemlenmiştir. 27 Mayıs’tan sonra karikatürlere yeni temalar eklendiği de görülmektedir. “DP’nin gidişi, askerin ululaştırılması, Yassıda günlükleri, hücrede yaşam, idam metaforu, darağacı simgesi” gibi konular karikatüristlerin gündeminde yer almıştır. Bülent Şeren’in (Resim 22) imzasını taşıyan karikatür de asker postalları övgüye mazhar görmekte ve 27 Mayıs’ın haklılığını savunmaktadır.



Resim 22: 6.07.1960, yıl:1 sayı:9 s. 1

Demokrat Parti’nin kurucu iki ismi olan Celal Bayar ve Adnan Menderes yazılarda ve çizimlerde çokça yer almıştır. 27 Mayıs sonrasında basın tarafından ağır ithamlara konu olmuş, en ağır yargılamaların *sabıkları* (Resim 23) olarak nitelendirilmişlerdir (Çuval Mizah Gazetesi, 21.7.1960, s. 1).



Resim 23: 21.07.1960, yıl:1 sayı:11 s. 1

Resim 24'te yer alan karikatür çizeri tarafından imzasız olarak neşredilmiş ve Celal Bayar, Adnan Menderes'in boynuna asılan zincirin ucundan tutmuş olarak gösterilmektedir. Karikatürden anlaşıldığı üzere Menderes'i darağacına götüren kişinin Celal Bayar olduğu iddiası işlenmiştir. Ali Fuat Başgil'in (2017, s. 133) de ifade ettiği üzere Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı olmasına rağmen gündelik siyasetten ve Menderes'in kararlarına müdahale etmekten geri durmaması 27 Mayıs'ın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Başgil'in 29 Nisan'da Menderes ve Bayar ile yaptığı görüşmede "Menderes kabinesinin istifa etmesi ve yeni bir kabinenin oluşturulmasıyla siyasi tansiyonun düşeceği yönündeki teklifine Celal Bayar'ın şiddetle karşı çıktığı" da Bayar'ın siyasete müdahale ettiğini ortaya çıkarmaktadır. Resim 25'teki Bülent Şeren imzalı karikatür ise Celal Bayar'ın 1950-60 yıllarının kahve falına baktığını metaforik bir anlatımla ifade etmiştir. Faldan çıkan "KAN" yazısı ve Bayar'ın üzerine sıçrayan "kan damlaları"nın tek sorumlusunun kendisi olduğunu ve arkasında siyah bir geçmiş bıraktığını yansıtmıştır.



Resim 24: 21.07.1960, yıl:1 sayı:11 s. 1



Resim 25: 21.07.1960, yıl:1 sayı:11 s. 3

Basın tarafından eleştirilerin hedefinde olan Bayar ve Menderes liderliğindeki DP yöneticileri de "darağacı"na mahkûm edilmişlerdir. Yassıada'da tutukluluk halleri devam eden DP'lilerin adadaki günlük ritüelleri ve sonucun ne olacağı üzerine düşünüşleri karikatürlere

konu olmuştur. Resim 26’da yer alan karikatür imzasız olarak neşredilmiş ve ada üzerinde yargılamaların sonucunu bekleyen Menderes ve arkadaşlarının “mecburi istikamet”lerinin darağacı olduğu ve bu istikametten kaçış olmayacağı işlenmiştir. Resim 27’de yer alan Yalçın Çetin imzalı karikatür ise “diğer komitacılar” başlığı altında infazları gerçekleşenlerin darağacındaki asılı silüetlerini arka plana yerleştirirken, ön planda Bayar’ın darağacı altında öfkeli şekilde “ben de komitacıyım” diye haykırarak infazını arzuladığı ifade edilmiştir. Yücel’in (2000, s. 37) de ifadesine göre Celâl Bayar’ın İttihatçı kimliğinin 27 Mayıs’a doğru ön plana çıktığı ve söylemlerinde “Komitacılıktan gelme olduğu, hâlâ da komitacı olduğu” ifadelerinin yer aldığı vurgulanmıştır. Bayar’ın ismiyle özdeşleşen komitacı nitelemesini çizer imgeleme yoluyla yansıtmıştır.

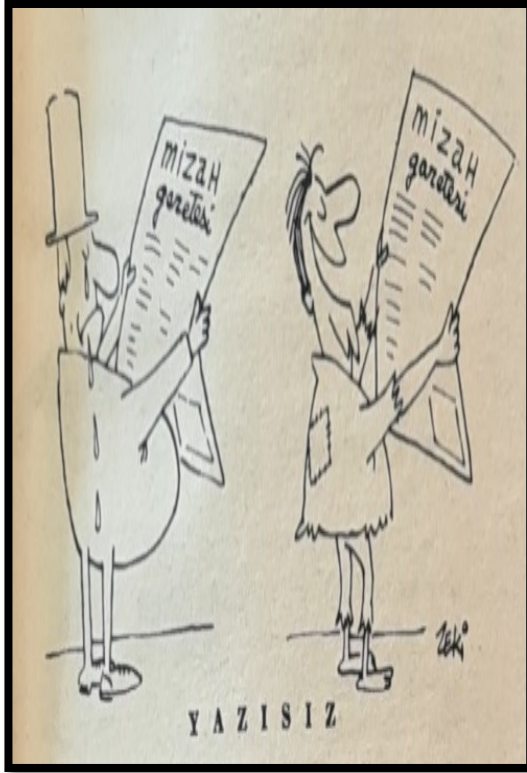


Resim 26: 21.07.1960, yıl:1 sayı:11 s. 3

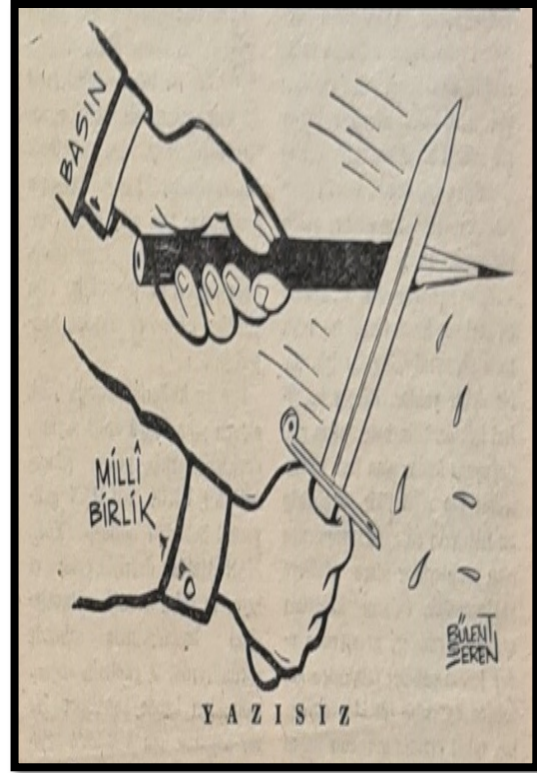


Resim 27: 28.07.1960, yıl:1 sayı:11 s. 3

Resim 28’de yer alan Zeki Beyner imzalı karikatür mizah basını zamansal bağlamda geçmiş ve şimdi olarak ele almış ve grafik mizah yöntemini kullanmıştır. Mizah gazetesini okuyan politikacı tipi ağlarken, kıyafetleri yamalı vatandaş tiplemesi de kahkahalar atmaktadır. Beyner’in karikatürüne destek veren, daha genel ve yoğun olarak basını karikatüre konu eden Bülent Şeren’in eseri Resim 29’de görülmektedir. “Basını” kalem olarak sembolize eden karikatürist, kalemin sivriltilmesi görevini gören kılıcı “Milli Birlik” olarak sembolleştirmiştir. Kalem ve kılıç birlikteliğinin gücü temsil ettiğini savunmuş ve karikatürü grafik mizah yöntemiyle yazısız olarak yansıtmıştır.



Resim 26: 28.07.1960, yıl:1 sayı:11 s. 1



Resim 27: 4.08.1960, yıl:1 sayı:13 s. 1

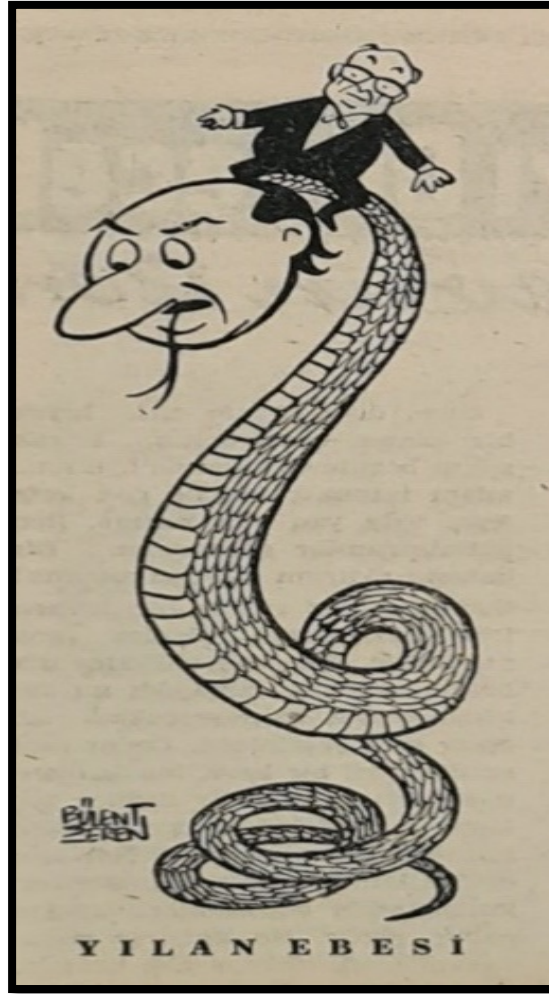
27 Mayıs sonrasında Yassıda Mahkemeleri'nde görülen davalar arasında yer alan yolsuzluk, dolandırıcılık, vurgunculuk gibi konular karikatürler aracılığı ile de yansıtılmıştır. Bülent Şeren (Resim 30) imzalı karikatür Adnan Menderes'in "hırsızlık" çuvalının altında kaldığını grafik mizah yöntemiyle, sembolize etmiştir.



Resim 30: 28.07.1960, yıl:1 sayı:11 s. 3

Resim 31'de yer alan Bülent Şeren imzalı karikatür insan ve hayvanları tek bedende konu eden mitolojik bir bakış açısıyla çizilmiştir. Karikatürde ilk bakışta görülen başı Adnan Menderes olan bir yılan ve yılan üzerinde oturan Celal Bayar dikkat çekmektedir. Karikatürün

altında yer alan “Yılan Ebesi” ifadesi okuyucuyu merak etmeye, sorgulamaya ve düşünmeye sevk etmektedir. Yılan Ebesi; Latince adı “*Lacerta trilineata*” olan *yeşilkertenkele* olarak bilinmektedir. Halk arasında ise yarısı yılan, yarısı ebe görünümüne sahip bir hayvan olarak ün salmıştır. Halk efsanesine göre yeşilkertenkelelerin parlak yeşil renklerinden dolayı yılanlara zehir verdiklerine inanılır. Bu inanışın dayanağı ise yanlış gözlem yapmaktır. Yılanlar, avları olan *yeşilkertenkeleleri* (Yılan Ebesi’ni) sıkarak, boğarak ya da ısırarak etkisiz hale getirir ve baş bölgelerinden yutmaya başlarlar. Bu yutma esnasında başları yılanın ağzında olan *yeşilkertenkelelerin* gövdeleri hareket edebilir. Bunu gören halk ise *yeşilkertenkelenin* yılanı zehir verdiğini ve *yeşilkertenkelenin* zehirli olduğunu nesilden nesile aktarmıştır. Bilimsel olarak ise yeşilkertenkelenin zehirli bir hayvan olmadığı literatürde yer almaktadır (<http://www.turkherptil.org>, e.t: 21.10.2021).



Resim 31: 4.08.1960, yıl:1 sayı:13 s. 1

Bülent Şeren imzalı (Resim 31) *Yılan Ebesi* karikatüründe Celal Bayar modern giyimli bir politikacı olarak gösterilmiştir. Adnan Menderes ise başı Menderes, bedeni yılan olan bir hayvan figüründe çizilmiştir. Resim 24’te bahsettiğimiz Bayar’ın Menderes’i darağacına götürdüğü ve Bayar’ın siyasete müdahaleleri konusunun Resim 30 için de geçerli olduğu söylenilebilir. Şeren, halk efsanesini ana temaya yerleştirerek Menderes’in zehir saçan *Yılan* olduğunu vurgulamakta ve bu *Yılan*’ı ortaya çıkarmanın ve yönetenin ise Bayar olduğunu sembolize ederek vurgulamaktadır. Çizerin yansıtmak istediği husus ise zehirli bir yilandan çok o yılanı yöneten kişinin kim olduğu imgesidir. Çizer halk arasında *Yılan Ebesi* olarak kullanılan özel ismi, kelime oyunu ile farklı bir metafor içinde anlatmıştır.

Sonuç

27 Mayıs sonrasında yayımlanan mizah gazetelerinde/dergilerinde “askerî yönetime güçlü bir destek verme” ve vuku bulan olayları “mizahla meşrulaştırma” çabaları görülmektedir. Bu yayımlarda, Demokrat Parti’nin 27 Mayıs’ı hak ettiği, politikacı imajının yozlaştırıldığı gibi toplumsal tepki uyandırabilecek iddialar, gazete ve dergilerde yer almıştır.

Mizah basınında darbenin haklılığı karikatürlere yansıdığı gibi yazılarda da savunulmuştur. Demokrat Parti döneminde yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal sıkıntılar müdahale sonrasında çizerlerin ana teması olmuş, yaşanan sıkıntılı günlerin cezasız kalmayacağını savunmuşlardır. Bu kapsamda 28 Mayıs’tan itibaren başta Celal Bayar ve Adnan Menderes olmak Demokrat Parti politikacıları karikatürlerde kötü bir imajla çizilmiş ve yargılanmışlardır. Bayar ve Menderes pek çok dergi ve gazetede idama mahkûm edilmiş, darağacında idamları gerçekleştirilmiştir.

Basın, Demokrat Parti’nin sadece kötü olaylar yaşatmadığını aynı zamanda “kanlı bir geçmiş” bıraktığını savunurken, Bayar’ın bu “kanlı geçmiş”in birinci sorumlusu olduğunu da karikatürler ve yazılar aracılığıyla yansıtmıştır. Bir taraftan Bayar’ın sorumlu olduğu iddia edilirken, diğer taraftan Menderes’in iktidar parti yöneticisi ve siyasi yönetimin başı olması sebebiyle Bayar’dan daha suçlu olduğu savunulmuştur. Kimin daha sorumlu olduğu konusunda Bayar ve Menderes arasında ikiye ayrılan basın dünyası sonuç olarak ikisinin de yargılamadan ve darağacından kaçamayacağını uzun süre işlemiştir.

Basının ikiye ayrıldığı bir diğer durum ise gerçekleşen müdahaledir. Bir kesim asker tarafından yapılan bir darbe olduğunu söylerken, diğer kesim sadece askerin müdahalesi olmadığını, halkın da askere gereken desteği verdiğini ve Demokratları iktidardan uzaklaştırmak adına asker ile halkın tek yumruk olarak milli birliği koruduğunu savunmuştur. Milli birlik ve tek yumruk olma hususu da karikatürlerde yer bulmuştur. Ayrıca, basın ve halkın da tek yumruk olduğu ve zamanı gelince gerekli müdahalenin birlikte yapılması için harekete geçildiği de savunulan ve çizilen alt başlıklardandır.

Demokrat Parti’nin müdahale öncesinde ve müdahale sonrasında genel olarak hangi konular üzerinden daha fazla eleştirildiği de çalışma kapsamında gözlemlenmiştir. Ekonomik sıkıntılar, din-irtica ikilemi, basının kısıtlanması, demokrasi, seçim-oy-vaat çalışmaları gibi konular en çok işlenenler arasında yer almıştır. Bu konuların dışında ise müdahale sonrasında idam, yargılamalar, infazlar, tutukluluk halleri gibi temalarda yer almaya başlamıştır.

Yapılan arşiv araştırması sonucunda; Demokrat Parti’nin iktidardaki son zamanlarında basın tarafından ciddi eleştirilerin hedefinde olduğu görülmektedir. Siyasi mizah ve siyasal karikatürün birincil amacı kapsamında mizaha ve karikatüre konu olan Demokrat Parti, yapılan eleştirileri dikkate almak yerine otorite ve denetim kimliğini ön plana çıkartmıştır.

Kaynakça

- Arık, M. B. (1998). *Değişen toplum değişen karikatür 1980’den sonra yaşanan toplumsal değişim ve karikatürün değişen işlevi* (D. Çetinkasap, Çev.). İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Bergson, H. (2014). *Gülme-gülücün anlamı üzerine deneme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dan, B. (1996). Part I: A brief history of political cartoons. *American Studies, The University of Virginia*. Erişim adresi (20 Eylül 2021): <http://xroads.virginia.edu/~ma96/puck/part1.html>
- Cibran, H. (2016). *Ermişin bahçesi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cumhuriyet. (2010, 13 Mart). Selçuk’un görüşleri, açıklamaları ve söyleşileri. Erişim adresi (15 Ekim 2021): <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/selcukun-gorusleri-aciklamalari-ve-soylesileri-126354>

- Deniz, Ö. (2018). Demokrat Parti dönemi tutuklu gazeteciler sorunu. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 70, 437, 435-446.
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Erdoğan, D. (2020). Güç birliği karşısında Adnan Menderes'in siyasi manevrası: Vatan cephesi (Manisa örneğinde). *Belgi Dergisi*, 2(19), 1910-1924.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat parti tarihi ve ideolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık.
- Eroğul, C. (2017). *Demokrat parti tarihi ve ideolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Gönenç, L. & Cantek, L. (2010). Sosyal ve siyasal olaylar üzerinde karikatürün etkileme gücü. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 193, 26-35.
- Hess, S. & Kaplan, M. (1975). *The ungentlemanly art: A history of American political cartoons*. New York: MacMillan.
- Hoffman, W. (1957). *Caricature from Leonardo to Picasso*. New York: Crown Publishers.
- Kayış, Y. (2015). *Demokrat Parti döneminde siyasi karikatür (1950-1960)*. İstanbul: Libra Yayıncılık.
- Kayış, Y. (2007). *1950'li Yılların karikatürlerinde politikacı imgesi*. *ÇTTAD*, 11(14), 161-175.
- McCallum, A. (2004). The evolution of political cartoons through a changing media landscape. Student Project Contents, Summer 2004 Module. Erişim adresi (12 Ekim 2021): <http://www.people.vcu.edu/~djbrumle/cartoon04/projects/index.htm>
- Menderes, A. (1958). *Adnan Menderes'in konuşmaları, demeçleri, makaleleri* (H. Kılçık, Haz.) (Cilt 8). Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları.
- Milliyet. (2018, 11 Ekim). Aksoy: "Karikatür çizgi ile mizah yapma sanatıdır". Erişim adresi: (15 Ekim 2021): <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/giresun/aksoy-karikatur-cizgi-ile-mizah-yapma-sanatidir-13086966>
- Nesin, A. (1973). *Cumhuriyet döneminde Türk mizahı*. İstanbul: Akbaba Yayınları.
- New York Times, (May 28, 1960). Erişim adresi (10 Ekim 2021): <https://www.nytimes.com/1960/05/28/archives/military-rule-in-turkey.html>
- Nisan, F. & Şeker, N. T. (2017). Siyasal söylemin ve ideolojilerin gazete karikatürlerinde yeniden üretimi: Örnek olay 1982 anayasası. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(2), 312-346.
- Ortaç, Y. Z. (1960), "İki Bayram", Akbaba, 2 Haziran, S. 429/3.
- Öymen, A. (2018). *Umutlar ve idamlar 1960-1961*. Doğan Kitap: İstanbul.
- Özçelik, P. K. (2010). Demokrat Parti'nin demokrasi söylemi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(03), 163-187.
- Özer, A. (1994). *İletişimin çizgi dili karikatür*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Roger, A. F. (1996). *The damned pictures: Explorations in American cartoon art*. North Haven CT: Archon Books.
- Sipahioğlu A. (1999). *Türk grafik mizahı: 1923-1980*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan holdinglelere Türk basın tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tunç, B. (2017). Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti dönemi uygulamalarından Vatan cephesinin Sakarya'daki yansımaları. *CRSS*, 3(3), 154-168.
- Tunçay, M. (1997). Siyasal tarih (1950-1960). S. Akşin (Ed.), *Türkiye Tarihi Cilt 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980* (s. 177-187) içinde. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Usta, Ç. (2005). *Mizah dilinin gizemi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yardımcı, İ. (2010). Mizah kavramı ve sanattaki yeri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 1-41. Erişim adresi (21 Eylül 2021): <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaksosbil/issue/21650/232754>
- Yılan Ebesi. Erişim adresi (21 Ekim 2021): <http://www.turkherptil.org/IcerikDetay.asp?IcerikKatId=&TurId=549>
- Yücel, M. (2000). *Demokrat Parti*. İstanbul: Ülke Kitapları.

- 5680 sayılı Basın Kanunu'nun 33'üncü maddesinin tadiline dair kanun. (1955, 14 Mayıs). Resmi Gazete, Sayı: 9006. Erişim adresi (21 Eylül 2021): <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9006.pdf>
- 5953 sayılı basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetlerin tanzimi hakkında kanun. (1952, 20 Haziran). Resmi Gazete, Sayı: 8140. Erişim adresi (21 Eylül 2021): <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8140.pdf>
- 6026 sayılı Basın Kanunu'na bir madde eklenmesine dair kanun. (1953, 31 Ocak). Resmi Gazete, Sayı: 8323. Erişim adresi (21 Eylül 2021): <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8323.pdf>
- 6051 sayılı Basın Kanunu'nun 36'ncı maddesinin birinci fıkrasının tadili hakkında kanun (6051) (6052) (6053), (1953, 23 Şubat). Resmi Gazete, Sayı: 8342. Erişim adresi (21 Eylül 2021): <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8342.pdf>
- 6253 sayılı Basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetlerin tanzimi hakkındaki kanunun 10, 15, 17, 20 ve 28'inci maddelerinin değiştirilmesine ve aynı kanuna bazı maddeler eklenmesine dair kanun, (1954, 19 Şubat). Resmi Gazete, Sayı: 8638. Erişim adresi (21 Eylül 2021): <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8638.pdf>
- 6334 sayılı Neşir yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkında kanun, (1954, 17 Mart). Resmi Gazete, Sayı: 8660. Erişim adresi (21 Eylül 2021): <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8660.pdf>
- 6337 sayılı Basın Kanunu'nun 36'nci maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun, (1954, 17 Mart). Resmi Gazete, Sayı: 8660. Erişim adresi (21 Eylül 2021): <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8660.pdf>
- 6550 sayılı 5680 sayılı Basın Kanunu'nun 33'üncü maddesinin tadiline dair kanun, (1955, 14 Mayıs). Resmi Gazete, Sayı: 9006. Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9006.pdf>
- 6733 sayılı Basın Kanunu'nun bazı maddelerinin tadiline ve kanuna muvakkat bir madde ilâvesine dair kanun, (1955, 8 Haziran). Resmi Gazete, Sayı: 9327. Erişim adresi (21 Eylül 2021): <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9327.pdf>
- 6732 sayılı Neşir yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkındaki 6334 sayılı kanunun adı ile bazı maddelerinin tadiline ve bir madde ilâvesine dair kanun, (1956, 8 Haziran). Resmi Gazete, Sayı: 9327. Erişim adresi (21 Eylül 2021): <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9327.pdf>
- 9 sayılı 5680 sayılı Basın Kanunu'na bir madde eklenmesi hakkında geçici kanun, (1960, 6 Temmuz). Resmi Gazete, Sayı: 10544. Erişim adresi (21 Eylül 2021): <https://www.resmigazete.gov.tr/a>